

CULTUL ȘARPELUI GLYKON ÎN IMPERIUL ROMAN

În secolul I statul roman a trecut printr-o serie de războaie civile, care au făcut ca în epocă să se vorbească tot mai des despre sfârșitul Romei. Pacea adusă de Augustus a fost considerată ca o revenire a vârstei de aur; odată cu pacea politică, Augustus a pornit și o amplă acțiune de regenerare a religiei romane tradiționale și a vechilor moravuri¹. Această acțiune s-a concretizat în acțiuni de refacere a vechilor temple, de completare a vechilor colegii sacerdotale descompletate în timpul războaielor civile și în legile referitoare la căsătorie, la combaterea luxului etc.²

Viața religioasă romană cunoaște în secolele I-III două direcții principale: cultul Romei și al Împăratului inaugurat de populațiile orientale, și pătrunderea religiilor orientale la Roma³. Aceste religii erau universaliste, treceau peste diferențele sociale, înlesnind procesul de relativă omogenizare a Imperiului și evoluția spre un politeism pe bază solară⁴.

Se poate considera deci, că în secolele I-III religia romană se prezintă ca o sumă de mai multe politeisme⁵; în cadrul ei întâlnim divinități cu un număr mare de adoratori-mai puține și divinități cu un număr mic de adoratori-mai multe. Pentru cunoșterea vieții religioase a epocii este important și numărul de adoratori al fiecărei divinități - care poate fi indicat relativ de monumentele păstrate până azi - dar locul cel mai important revine stabilirii motivației actului de credință⁶.

Pe lângă tendința spre omogenizare, viața religioasă din cuprinsul Imperiului e caracterizată de apariția unor culte noi. Unul dintre acestea este cultul zeului șarpe Glykon, care apare la mijlocul secolului al II-lea în Asia Mică, reușind să se mențină și să se instituționalizeze în zona de origine până în secolul al III-lea, sau chiar mai târziu⁷.

Sursa primară în această problemă o reprezintă lucrarea lui Lucian din Samosata, *Alexandru și profetul mincinos*. Lucian a trăit între anii 121-180 și a fost unul dintre retorii vestiți ai vremii; pe parcursul vieții a aderat pe rând la retorică (140-159), filosofia platonice (160-162), la satiră (163-166), iar după 175 aderă la doctrina lui Epicur. Prin formația intelectuală a fost un raționalist, adversar al impostorilor de care epoca nu ducea lipsă⁸.

Conform relatării sale, Alexandru era un personaj de mare inteligență și frumusețe fizică; fusese ucenicul și amantul unui mag din Tyana, dintre acei care promitea "favorurile amoroase, chemarea zeilor infernului împotriva dușmanilor, descoperirea comorilor și atragerea moștenitorilor"⁹.

După moartea acestui mag, el s-a asociat cu Coccônas, ambii fiind hotărâți să exploateze mecanismul oracolelor - bazat pe teamă și speranța umană - în folosul lor. Acest lucru se putea realiza prin fondarea unui nou cult, ceea ce nu reprezenta o dificultate în Asia Mică, țară a magilor și a profetilor.

Acțiunea este începută prin cumpărarea unui șarpe mare și blând de la Pella, după care Coccônas îngroapă în templul lui Apollo Chalcedon tăblițe de bronz care vesteau apropiata stabilire a lui Asclepios la Abonoteichos, în Paphlagonia.

Zvonul a prins foarte repede, după descoperirea tăblițelor, pentru că "un om trebuia doar să apară cu un cântăreț din fluier, din tamburină sau tobă și un ciur pentru a prezice viitorul; îndată toți aleargă cu gura deschisă spre a-l primi și a-l privi ca pe un locuitor al cerului"¹⁰. În aceste condiții, municipalitatea

¹ Mircea Duduleanu, *Octavianus Augustus*, București, 1985, p.333-336.

² *Ibidem*, p.337-344.

³ A.Fliche, V.Martin, *Histoire de l'Eglise*, Paris, 1934, I, p.21-22.

⁴ *Ibidem*, p.22.

⁵ Mihai Bărbulescu, *Interferențe spirituale în Dacia romană*, Cluj-Napoca, 1984, p.130.

⁶ *Ibidem*, p.130.

⁷ *LJMC*, IV, 1, 1988, p.279-283, s.v. Glykon (Bordenache).

⁸ *Enciclopedia Civilizației Romane*, București, 1982, p.455-456, s.v. Lucian (Constantin Georgescu).

⁹ Lucian, *Alexandru sau profetul mincinos*, în volumul *Scrieri alese*, București, 1983 (traducere Radu Hâncu).

¹⁰ *Ibidem*.

din Abonoteichos începe construirea unui templu, iar Alexandru revine în țară cu mare pompă, îmbrăcat în tunică de purpură cu margini albe, mantie albă și purtând în mână o sabie încovoiată, pretinsă a lui Perseu.

Alexandru va îngropa în fundația templului un ou de găscă, în care închisese un pui de șarpe; a doua zi, simulând o stare de extaz, dezgroapă șarpele și-l prezintă ca pe o nouă ipostază a lui Asclepios. După acest episod, el va prezenta șarpele adus de la Pella drept șarpele din fundația templului și-l va numi "fiul cel mic al lui Zeus".

Făcând următorul pas spre fundamentarea cultului, el se arată în fața concetățenilor în ținută de mare gală, cu șarpele înfășurat pe trup și purtând un cap de pânză cu bot de câine și plete de om. Ca preot al noului zeu, el oferă oracole celor care erau dispuși să plătească pentru aceasta, întreținând în acest scop un număr de secretari și informatori. Oracolele erau de două tipuri - în scris și prin viu grai (autofone), iar noul cult își va întinde rapid faima până la Roma intrând chiar și în mediul senatorial. Astfel, P. Mummius Sisenna Rutilianus, guvernator al Moesiei Superior¹¹, se căsătorește la 60 de ani cu fiica profetului, iar împăratului Marcus Aurelius i se oferă un oracol în timpul războaielor marcomanice.

Alexandru a rânduit și mistere ale acestui cult, care erau serbate timp de trei zile. Ele începeau cu un blestem aruncat asupra ateilor, creștinilor și epicureilor; în prima zi era reprezentată nașterea lui Apollo și unirea lui cu Coronos, mama lui Asclepios. A doua zi era închinată nașterii lui Glykon, iar în ultima zi era înfățișată căsătoria lui Podalciros cu mama impostorului și dragostea Selenei cu Alexandru.

Este interesant faptul că Alexandru acordă o atenție specială creștinilor și epicureilor, în care vede principalii săi dușmani. În secolul al II-lea, biserica creștină pare a fi în expansiune în Asia Mică și are personaje importante: sfântul Polycar din Smirna, apologetii Quadratus, Apollinarius, Miltiade, martirul Thrases episcop de Eumenia¹². Epicureii se găseau printre dușmanii lui Alexandru prin doctrina lor materialistă și prin scopul urmărit - plăcerea în repaos, poziții de pe care respingeau orice trăire mistică.

În cadrul noului cult avem o serie de elemente asiatice, puse în evidență de Robert Turcan - mitul lui Bel Endymion și al Selenei¹³, ca și referirea la Perseu, personaj important și în alte culte micro-asiatice¹⁴. Bel Endymion era un păstor de o mare frumusețe de care se îndrăgostește zeița Selena, care obține tinerețea veșnică pentru el din partea lui Zeus; în a treia zi a misterelor era înfățișată dragostea dintre Alexandru și una din credincioase, care o întruchipa pe Selena. Răspândirea noului cult a fost favorizată și de faptul că șarpele juca un rol important în unele culte tracice, cum ar fi al lui Sabazios¹⁵. Acesta era o divinitate asemănătoare cu Dionysos, zeu al naturii, vegetației și fecundității, sărbătorit prin mistere și rituri de comuniune cu zeul; ca simbol al acestuia avem mâinile votive, cu degetele grupate pentru "benedictio latina" și decorate cu simboluri magice și attribute ale zeului - șarpele, conul de pin, berbecul¹⁶.

Zona de răspândire a cultului poate fi stabilită pe baza știrilor literare și arheologice. În acest sens, Lucian vorbește de regiunile locuite de bithyni, galati și traci, unde noului zeu i se fac reprezentări ca picturi, icoane de aramă și argint¹⁷. Descoperirile arheologice se pot grupa în două mari categorii:

(1) altare și obiecte de cult și (2) monede.

În prima categorie intră două altare cu dedicație descoperite în Dacia¹⁸, iar în Moesia Inferior avem statuia zeului descoperită la Tomis¹⁹ (v.fig. 1) și menționarea unui preot al lui Glykon la Histria pe la 140-160²⁰. În Cesareea Troketa (Lidia) apare o referire la Glykon din Paphlagonia, într-unul din

¹¹ A.Stein. *Die Legaten von Moesien*, 1940, 44; apud LIMC, IV, 1, 1988, p.279-283, s.v. Glykon (Bordenache).

¹² A.Fliche, V.Martin. *op.cit.*, p.391.

¹³ Robert Turcan. *Les cultes orientaux dans le monde romain*, Paris, 1989, p.254.

¹⁴ *Ibidem*, p.254.

¹⁵ RE, VII, c.1468 sqq, s.v. Glykon (Cumont).

¹⁶ Mihail Macrea, *Cutul lui Sabazius la Apulum și în Dacia*, în *Apulum*, IV, 1961, p.69-76.

¹⁷ Lucian, *op.cit.*

¹⁸ *CIL*, III, 1021, 1022.

¹⁹ G.Bordenache, în *Studii Clasice*, IV, 1965, p.157-163.

²⁰ D. M. Pippidi. *Contribuții la istoria veche a României*, București, 1967, p.402-404.

oracolele lui Apollo Clarios²¹, iar la Antiohia avem o inscripție ce reproduce un oracol al lui Glykon din timpul ciumei²² (acest oracol se leagă de eforturile făcute pentru combaterea ciumei adusă din Orient de armatele romane în timpul lui Marcus Aurelius, când au fost invocate toate divinitățile cunoscute).

Figura 1. Șarpele Glykon (după V. Canarache, A. Aricescu, V. Barbu, A. Rădulescu, *Tezaurul de sculpturi de la Tomis*, București, 1963)

Obiectele de cult sunt reprezentate mai ales de statui. Între acestea se remarcă statuia de la Tomis, amintită mai sus: șarpele desfășurat ar avea o lungime de 4,06 m. Corpul șarpelui este foarte bine lucrat, cu solzii de mărime variabilă, descrescători spre coadă. Capul are o privire fixă și atentă, de câine păzitor:

²¹ *IAIC*, IV, 1988, p.279-283, sv. Glykon (Bordemache)

²² *IAIC*, IV, 1988, p.279-283, sv. Glykon (Bordemache)

pletele umane sunt lipite de cap și despărțite în șuvițe, creând impresia că ar fi ude²³. Alte două statuete sunt din bronz, una descoperită în agora din Atena și databilă sub dinastia Antonină²⁴, alta care se găsește la Boston și este databilă sub Severi²⁵; ambele sunt de dimensiuni mici și e posibil să fi fost purtate ca amulete²⁶.

Monedele cu reprezentări ale lui Glykon, cunoscute până azi, au fost emise la Abonoteichos²⁷, Nicomedia²⁸, Callatis²⁹ și în zona Dalmației³⁰. Cronologic, ele acoperă o perioadă largă de timp, de la Antoninus Pius la Gallienus și iconografia este relativ unitară - șarpele apare cu bot de câine și plete umane, singur sau însoțit de Asclepios³¹. O notă discordantă o fac monedele din Nicomedia, unde șarpele apare cu cap de om, dar se poate considera că e vorba doar de un gust local, de o reacție grecească la ceea ce părea a fi un gust barbar, venit din Asia³².

Între documentele atribuite cultului se numără un cenotaf de la Parium și o gemă de la Paris³³, pe care apar Glykon și Aesculapius. Conform însă cercetărilor mai recente³⁴, acestea ar trebui excluse: în inscripția de la Parium nu ar fi vorba de falsul profet, ci de eroul mitic Paris-Alexandru (Macedon), iar pe gema de la Paris ar fi vorba de șarpele Chnoubis cu care Glykon a fost adesea confundat, lucru evidențiat și de Robert Turcan³⁵.

Cultul șarpelui Glykon a fost dublat și de cultul falsului profet, ca descendent din Podaleios și Perseus, dar și ca mitic ctitor $\chi\rho\iota\sigma\tau\eta\varsigma$ al unui oraș grecesc³⁶. În această calitate a putut fi adorat datorită faptului că obținuse de la Marcus Aurelius dreptul de a schimba numele orașului său natal, Abonoteichos, în numele mult mai sonor de Ionopolis³⁷.

La acest șarpe se remarcă apropierea de mai vechiul Asclepios-Aesculapius, noul zeu fiind o sinteză între Apollo și Aesculapius³⁸. Pe lângă atributele sale de zeu vindecător, noul șarpe avea și atribuții de divinitate oraculară, acesta fiind unul din elementele care au atras mulți credincioși către noul zeu; succesul de care s-a bucurat noul cult în epocă a fost însă facilitat și de politica dusă de Alexandru, care își orienta credincioșii și spre oracolele tradiționale, al căror sprijin l-a obținut pe această cale³⁹.

Glykon își atrăgea credincioșii și ca zeu al fecundității, existând convingerea că poate determina maternitatea la femei. În acest sens vorbește inscripția de la Cesareea Troketa⁴⁰, în cuprinsul căreia un preot al lui Apollo Soter, Miletos; se dă drept fiu al lui Glykon Paphlagonos.

Pe lângă aceste cauze, răspândirea noului cult în Dacia și celelalte provincii ale Imperiului Roman ar putea fi atribuită și unei "mode" de la mijlocul secolului al II-lea⁴¹, perioadă în care se remarcă și tendința de înlocuire a imaginii divinității prin atributele ei, lucru observat pentru Dacia⁴², dar valabil

²³ V. Canarache, A. Aricescu, V. Barbu, A. Rădulescu, *Tezaurul de sculpturi de la Tomis*, București, 1963, p.109-117.

²⁴ *LIMC*, IV, 1, 1988, p.279-283, s.v. Glykon (Bordenache).

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*-ilustrația pieselor în *LIMC*, IV, 2, 1988, p.161-162.

³⁰ B.W. Head, *Historia nummorum*, Oxford, 1911, p.505.

³¹ *LIMC*, IV, 1, 1988, p.279-283, s.v. Glykon (Bordenache).

³² *Ibidem*.

³³ *RE*, VII, 1468, sq. s.v. Glykon (Cumont).

³⁴ *LIMC*, IV, 1, 1988, p.279-283, s.v. Glykon (Bordenache).

³⁵ Robert Turcan, *op. cit.*, p.256.

³⁶ *LIMC*, IV, 1, 1988, p.279-283, s.v. Glykon (Bordenache).

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ A. Culcer, în *Apulum*, IV, 1966-1967, p.613.

³⁹ *LIMC*, IV, 1, 1988, p.279-283, s.v. Glykon (Bordenache).

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ Mihai Bărbulescu, *op. cit.*, p.183.

⁴² *Ibidem*, p.118-130.

și la scara Imperiului.

Cultul șarpelui Glykon nu este singurul cult apărut și dezvoltat în perioada secolelor II-III⁴³, dar are avantajul de a fi mai bine cunoscut decât altele datorită povestirii lui Lucian din Samosata (alt cult apărut în secolul II este al favoritului împăratului Hadrian, Antinous).

Perioada secolelor II-III, a fost definită ca o perioadă de avânt a cultelor orientale, mai ales în secolul al III-lea, în paralel cu o îndepărtare a populației de panteonul clasic. Procesul poate fi considerat normal⁴⁴; panteonul clasic era în uz de o bună bucată de timp, iar simbolistica lui se tocise, își pierduse elementele de atracție. Pe acest tărâm veneau religiile orientale cu elemente spectaculoase (mistere, promisiunea salvării și mântuirii, contactul direct cu divinitatea), astfel încât mulți erau atrași spre aceste religii. Se poate considera că această nevoie de credință e ceva superior acestei lumi, este o necesitate general umană, menită să satisfacă latura afectivă ce predomină în fiecare din noi.

SILVIU CHIȘ
Universitatea "Babeș-Bolyai"
Cluj-Napoca

---

⁴³ *LIMC*, IV, 1, 1988, p.279-283, s.v. Glykon (Bordenache).

⁴⁴ Carl Gustav Jung, *În lumea arhetipurilor*. București, 1994, p.44-45.